

● PATSCH FERENC SJ

„Vallásközi találkozás”

Ferenc pápa viszonya a nem keresztény vallásokhoz – 2.

Folytatjuk Ferenc pápa világvallásokhoz fűződő viszonyának elemzését. Mint már utaltunk rá, a vallásközi párbeszéd terén az elmúlt fél évszázadban jelentős szemléletbeli átalakulás történt. Egy globalizált világban, ahol a vallások nem szűntek meg létezni, sőt a nyilvánosság terében fokozódó társadalmi-politikai szerephez jutnak, a békés együttélés érdekében a régi gondolkodási mintáknak változniuk kell. A teológiai gondolkodás átalakulásához a jelenlegi pápa elsősorban gyakorlati szempontból, a „társadalmi barátság” és a „vallásközi találkozás” fogalmaival járul hozzá. Az alábbi áttekintésben a világhírű vietnámi-amerikai teológus, Peter C. Phan, a jezsuita Georgetown Egyetem emeritus professzora részben publikálatlan kutatásaira támaszkodom.

Amikor a XVI. században a nagy jezsuita hittérítő, Xavéri Szent Ferenc megérkezett Távol-Keletre, egyik levelében ezekkel a szavakkal számolt be lelkiállapotáról otthon maradt barátainak: „A világnak ezen a részén hatalmas tömegek nem válhatnak kereszténnyé egyetlen ok miatt, és ez

az ok nem más, mint hogy nincs senki, aki kereszténységre oktatóná őket. Gyakran érzek indítást arra, hogy végiglátogassam Európa egyetemeit, s különösen is a Párizsi Egyetemre látogassak el, kiáltozva mindenütt, mint egy örült, és megfeddve azokat a tanult embereket, akiknek tu-

► EGY ÓSLAKOS NÖVÉNYT AJÁNL FEL A SZENTATYÁNAK AZ AMAZÓNIÁBAN TARTOTT SZINÓDUS ZÁRÓMISÉJÉN

Fotó: Andreas SOLARO / AFP

dománya felülmúlja a szeretetüket: »Ó, a ti mulasztásokatok miatt mennyi szegény lélek jut pokolra, és záratik ki a paradicsomból!« Adná Isten, hogy ezek a férfiak, akik oly szorgosan munkálkodnak újabb és újabb ismeretek megszerzésén, legalább ennyi figyelmet szentelnének annak is, hogy egy napon majd számot kell adniuk Isten előtt, hogy mire használták a tudományukat, hogyan sáfárkodtak a rájuk bízott talentumokkal!»

Több bizalom a gondviselő Istenben

Elgondolkodtató szavak, melyek egyszerre lelkesítenek és elszomorítanak. Egyrészt kétségkívül kiérződik belőlük az evangélium iránti elkötelezettség, amely ezt az Isten által teljesen lefoglalt embert arra ösztönözte, hogy minden energiájával belevesse magát az evangélium hirdetésének szent feladatába. Ez avatta Xavéri Ferencet minden idők egyik legnagyobb misszionáriusává. Másrészt azonban lesújtó az a pesszimizmus, amellyel Ferenc reménytelenül tekint a kereszténység ismerete nélkül meghalt emberek üdvösségére, és esélytelennek látja a pokoltól való megmenekülésüket. Nem véletlenül fordultak el üzenetétől lemondóan egyes képzett japán barátai, mondván: ha őseink a pokolban vannak, akkor nem lesz ott annyira rossz nekünk sem... Azóta sokkal többet tudunk az idegen vallásokról, és a teológiai értelmezés terén is jelentős változások történtek. Érdekes például, hogy a XX. században egyetlen jezsuitát ítélte el a tanítóhivatal: az amerikai Leonard Feeney-t, akit XII. Piusz pápa idején azért közösisítettek ki, mert túlságosan szűk értelemben vette az „*extra ecclesiam nulla salus*” elvet (vagyis azt vallotta, hogy keresztység nélkül lehetetlen az üdvösségre jutni). (Szerencsére Feeney néhány évvel halála előtt kiengesztelődött az egyházzal.) A szemléletbeli változást a II. vatikáni zsinaton jelen lévő püspökök szentesítették, akik nagy többséggel megszavazták a *Nostra aetate* kezdetű nyilatkozatot, amelyben az egyház első alkalommal beszélt pozitív értelemben a nem keresztény vallásokról. Így vált lehetségessé, hogy nem egészen ötszáz évvel Xavéri Ferenc halála után egy másik jezsuita, Jorge Mario Bergoglio Ferenc pápáként közzétett tanítóhivatali megnyilvánulásaiban már nagyobb bizalomról tesz tanúbizonyságot a gondviselő Istennel kapcsolatban a nem keresztény vallások követőinek halál utáni sorsát illetően. Mindez kihat a velük való lehetséges viszonyra is. Vegyük most sorra ebből a szempontból a pápa fontosabb szövegeit.

Evangelii gaudium

Az *Evangelii gaudium* kezdetű apostoli buzdítás – amely az első önálló írás, amelyet Ferenc pápáként tett közzé 2013-ban (pápasága Magna chartájaként is szokás emlegetni) – négy területet jelöl meg, amelyen az emberi fejlődés és a közjó előmozdítása érdekében az egyház törekszik a párbeszédre (242–254): ezek (1) a teológia, valamint a többi tudomány és a kultúra között zajló párbeszéd; (2) a nem

katolikus keresztényekkel folytatott ökumenikus dialógus; (3) a zsidósággal és a többi vallás követőivel folytatott párbeszéd; (4) valamint a „társadalmi párbeszéd”, amelyet keresztényként a vallásszabadság légkörében kell folytatnunk. A pápa eddigi írásaiban ezek közül a vallásközi párbeszéd kapta a legnagyobb teret. Ez nem is meglepő, hiszen olyan eszközről van szó, amely nélkülözhetetlen az igazságosság és a béke munkálásához. A pápa szerint ez a párbeszéd a „jóindulat és szívélyes[ség]” (251) légkört feltételezi, s „igazságban és szeretetben nyitott magatartásnak kell jellemeznie” (250). Így „tanuljuk elfogadni a többiekét, a miénktől különböző élet-, gondolkodás- és kifejezőmódjukkal együtt” (250). Az „igazi nyitottság” nem azonos sem az „diplomáciai nyitottsággal”, sem az „engedékeny szinkretizmussal”, amelyek rendszerint csak elkezdődik a problémákat. A nézeteltérések kimondásának is megvan a helye, hiszen ez teszi hitelessé a párbeszédet. A pápa hangsúlyozza, hogy „[a]z evangelizáció és a vallásközi párbeszéd egyáltalán nem ellenkezik egymással, sőt támogatják és táplálják egymást” (251). Eszerint a XXI. században egy katolikus aligha hirdetheti úgy a hitet, hogy elzárkózik a dialógustól.

Az Abu Dhabi dokumentum

Hat évvel később Ferenc pápa ugyanebben a szellemben látogatott el Abu Dhabiba, ahol részt vett a zsidóság, az iszlám, a kereszténység és más vallások vezetőinek találkozásánál. A látogatás legfőbb eredménye az a nyilatkozat lett, amelyet *Dokumentum az emberiség testvériségéről a világbéke és a közös együttélés érdekében* címmel tettek közzé 2019. február 4-én, s amelyet a pápa, illetve a szunnita iszlám legfőbb vallási központjának vezetője, a kairói al-Azhar egyetem és mecset nagymámja látott el kézjegyével. Az aláírók élesen elhatárolódtak attól, hogy a vallásokat háború ösztönzésére, gyűlöletkeltésre, ellenségeskedésre, szélsőségesre, erőszakra vagy vérontásra használják fel. „Ezek a csapások a vallási tanításoktól való eltérésnek, a vallások politikai felhasználásának a következményei – szögezik le az aláírók –, és olyan vallásos embercsoportok értelmezésének eredményei, amelyek a történelem bizonyos szakaszaiban visszaéltek a vallási érzésnek az emberek szívére gyakorolt hatásával.” Csakhogy ezeknek az értelmezéseknek „semmi közük a vallás igazságához”, s csak „világias és rövidlátó politikai és gazdasági célokat” szolgálnak. Olyan szavak ezek, amelyeknek az azóta kirobbant háború, Oroszország vallási ideológiával is szentesített Ukrajna elleni agressziója különös aktualitást kölcsönzött.

Querida Amazonia

Ferenc pápa ötödik apostoli buzdítása, a *Querida Amazonia* a tőlünk idegen kultúrák tisztelete melletti szenvedélyes védőbeszédnek tekinthető. A 2020-ban közzétett szöveg az „ökumenikus és vallásközi együttélés” programjának meghirdetésével éri el csúcspontját (106–110). Itt még részlete- ►►

►► sebb kidolgozást nyer az *Evangelii gaudium*ban már érintett nagy téma, a „kulturális” és „társadalmi párbeszéd” gondolata. „Az amazóniai régió sokvallású – írja a pápa –, és a híveknek meg kell találniuk a párbeszéd és a közös cselekvés tereit a közjó, valamint a szegények helyzetének előmozdítása érdekében” (106). Ferenc pápa itt is hangsúlyozza, hogy ez a társadalmi-kulturális párbeszéd nem érvényteleníti és nem is hígíthatja fel azt a teológiai meggyőződést, miszerint a keresztény identitás a hitből fakad: „Ha valaki hisz abban, hogy a Szentlélek működhet egy tőle nagyon különböző másik emberben is, akkor ennek a hitnek a fénye gazdagítani fogja, és belülről teszi képessé [e másság] befogadására, mintha az saját meggyőződése és identitásának része volna” (106).

Fratelli tutti

A vallások közötti párbeszédéről Ferenc pápa legutóbbi, 2020-ban kiadott *Fratelli tutti* kezdetű enciklikájában is olvashatunk, sőt talán ez a dokumentum dolgozza ki legrészletesebben a vallásközi párbeszéd teológiáját (271–285). A pápa kiemeli, hogy a testvériség és a „társadalmi barátság” gondolata Assisi Szent Ferencnél is jelen van, akitől az enciklika megírásához lényegi ihletet merített (4). A pápa tehát névadójának nyomdokait és szándékát követi:

abban a világban, amely „telve volt őrtornyokkal és védőfalakkal”, és ahol a „városok véres háborúkat vívtak befolyásos családok között”, Ferenc nem valamilyen „tanítást [akart] másokra ráerőltetni”, hanem egyszerűen „Isten szeretetét terjesztette”,

mivel „megértette, hogy »Isten a szeretet; aki a szeretetben él, Istenben él, és Isten él őbenne« (1Jn 4,16)” (vö. FT 4). A szöveg – amely több helyen is nyomatékkal utal az Ahmad Al-Tayyeb nagyimámmal Abu Dhabiban közösen aláírt dokumentumra (5; 29; 136; 192) – mindenekelőtt a világbéke megőrzésének gyakorlati célját, vagyis az „emberi testvériség” előmozdítását tartja szem előtt. Figyelemre méltó, hogy a vallásközi párbeszédet mind az *Evangelii gaudium*, mind a *Fratelli tutti* a „társadalmi párbeszéd” keretén belül helyezi el, amelynek célja – s itt a pápa egy radikálisan sokszínű társadalomban működő püspöki kollégium, az Indiai Katolikus Püspöki Konferencia egyik dokumentumát idézi – „a barátság, a béke és a harmónia megteremtése, valamint erkölcsi és spirituális értékek és tapasztalatok megosztása az igazság és a szeretet szellemében” (271).

Erősségek: az üzenet egyetemessége

Ferenc pápa tehát a vallásközi párbeszédet túlnyomórészt társadalmi-kulturális keretbe helyezi. Ez – mint Peter C. Phan hangsúlyozza – a vallásokkal kapcsolatos tanítóhivatali megnyilatkozásainak egyszerre erőssége és gyengéje. Egyrészt igaz ugyan, hogy ezzel az univerzális szemlélettel képes csatasorba állítani valamennyi vallás pozitív erejét a konkrét közös célok (világbéke, planetáris együttműködés, igazságosabb globális társadalom, konfliktusmegoldás stb.) elérése érdekében. Ezáltal hatékonyan képes hozzájárulni a fundamentalizmus és a vallási erőszak felszámolásához. És mivel „társadalmi dialógusra” hívja az egyszerű, hétköznapi vallásos embereket, képes kimozdítani a vallásközi párbeszédet abból a szűkös körből, amely csak a teológusokra és más szakemberekre korlátozódik. Másrészt azonban az is igaz, hogy a közjóra és a problémamentes együttélésre irányuló igyekezet nem feltétlenül vezet teológiai eszmecseréhez és a lelki javak kölcsönös megosztásához, sőt egyenesen azzal a veszéllyel járhat, hogy elmossa a különbségeket.

Hiányosságok: nem vizsgált kérdések

Fentebb láttuk, hogy Ferenc pápa elődeinél nyitottabban viszonul a nem keresztény vallási hagyományokhoz és követőikhez. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy a rendszeres teológiai tárgyalás tekintetében megnyilatkozásai bizonyos értelemben hiányosak. Úgy tűnik, mintha stratégiai okokból kerülne például a kényes doktrinális kérdések tárgyalását, és nem tér ki olyan kifejezetten *teológiai* kérdésekre, amelyek ellentéteket szülhetnek, elidegenítően hathatnak, illetve esetenként gyanakvást kelthetnek, vagy erőszakos reakciót válthatnak ki. Ilyen nem vizsgált kérdések például: (1) Vajon Jézus Krisztus milyen értelemben számít egyszeri és egyetemes üdvösségközvetítőnek? (2) A kereszténység igazsága felsőbbrendű a többi vallással szemben? (3) Vajon egyedül a keresztény kinyilatkoztatás isteni eredetű, a többi vallás szent könyvei és rituáléi pedig pusztán emberi jellegűek? (4) Továbbra is kötelező az evangélium hirdetésére felszólító nagy missziós parancs, azaz a „népekhez szóló küldetés” (*missio ad gentes*)? (5) Vajon még mindig szükség van arra, hogy a más vallási hagyományok követőit és a nem hívőket a keresztény hitre való megtérésre hívjuk? (A katolikus egyház a maga szentségei által egyedüli és kizárólagos üdvösségközvetítő?) Ezeknek a kérdéseknek a megválaszolása persze önmagában nem szül erőszakot. A történelem azonban számos szomorú példával szolgált arra, hogy az egyház – főként a gyarmatosító hatalmak segítségével (amelyek jelentős gazdasági, politikai és katonai erővel is támogatták az egyház hittedesztő tevékenységét) – esetenként olyan teológiai nézetekkel állt elő, amelyek mintegy robbanóelegyként szolgáltak, és képesek voltak lánggra lobbantani a más hitet vallók és a hitetlenek ellen irányuló erőszakos elnyomás és a vallásháborúk paraszát.

Fotó: Munit Uz ZAMAN / AFP

► KURUKKAL SIVASRI T MAHADEVA HINDU PAP SÁLAT AJÁNDÉKOZ FERENC PÁPÁNAK EGY SRÍ LANKA-I VALLÁSKÖZI TALÁLKOZÓN

Összefoglaló szempontok

E rövid tanulmány első részében már említettük, hogy Ferenc pápa mindmáig nem tett közzé olyan írást, amely kifejezetten a vallásokkal foglalkozik; fentebb pedig azt is megállapítottuk, hogy egyes „kényes kérdésekkel” egyáltalán nem foglalkozott. A vallásokkal kapcsolatos megnyilatkozásaiban azonban egyértelműen ragaszkodik az egyház Jézus Krisztusba vetett hagyományos hitéhez („a keresztények szilárdan hisznek Jézusban, mint a világ egyedüli megváltójában”; QA 107), ugyanakkor a II. vatikáni zsinat nyomán lehetségesnek tartja a nem keresztények üdvösségét (beleértve a lelkiismeretük szavát követő ateistákét is: vö. *Lumen gentium* 16; *Ad gentes* 1; 9; *Nostra aetate*). Bátoran hangsúlyozza, hogy „[a]z evangelizáció és a vallásközi párbeszéd egyáltalán nem ellenkezik egymással, sőt támogatják és táplálják egymást”, ám a vallásközi párbeszéd kapcsán felszólal az „engedékeny szinkretizmus” ellen is (EG 251). Miközben hangsúlyozza, hogy a keresztények számára az emberi méltóság és a testvériesség forrása Jézus Krisztus evangéliuma, megengedi, hogy úgymond „mások más forrásokból i[gya]nak” (FT 277). A keresztények küldetése abban a pozitív motivációban gyökerezik, hogy a kinyilatkoztatott igazság mérhetetlen öröm és belső szabadság forrása (EG). Az, hogy mindenkit „meghív[junk] az egyetemes szeretetre” (FT 278), és a hívőket buzdítsuk a „kulturális” és a „társadalmi párbeszédre”, természetesen nem kell hogy a teológiai és a tanbeli párbeszéd megszün-

tetését vagy jelentőségének alulértékelését jelentse. Azt azonban igen, hogy a vallásközi párbeszédet a keresztény küldetés részének tekintsük.

Végszó gyanánt

Írásunkat a XVI. században élt tüzes lelkű misszionáriustól, Xavéri Szent Ferentől származó idézettel kezdtük. A XXI. századból visszatekintve helyesnek látszik magunkévá tenni az evangéliumért égő lelkesedését (ezt az aspektust Ferenc pápa is folyamatosan hangsúlyozza). Ám jól tesszük, ha egyúttal igyekszünk túllátni a korlátain. Hiszen ő is – mint mindenki – korának gyermeke volt, aki korabeli ismeretei alapján ítélte meg az idegen kultúrákat és vallásokat, s – mivel nagyjából semmit sem tudott róluk – egyszerűen ördögtől valónak ítélte őket. A mai összehasonlító kulturális antropológiából és komparatív vallástudományból merített tudásunk összehasonlíthatatlanul gazdagabb – és ehhez mérten pozitívabb is – a nem keresztény vallásokról. Bízást elismerhetjük és méltathatjuk a bennük megtalálható „igazság és kegyelem elemei[t]” (AG 9), sőt elismerhetjük azt is, hogy katolikus eleink hibákat és bűnöket is elkövettek, amennyiben erőszakkal és gyakran a gyarmatosítással összefonódva hirdették a hitet. Ferenc pápa nyomán több bizalommal lehetünk más vallási hagyományok követői iránt. „Vallásközi találkozásaink” során az a feladatunk, hogy törekedjünk a kölcsönös „társadalmi barátság” alapuló viszonyra és a békés együttélésre. ■